

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

УДК 336.711

Самко Н.Г.

*заступник Генерального директора
АТ «Страхова компанія Свісс Класік Лайф»(м. Київ);
здобувач кафедри економічної теорії, макро-
і мікроекономіки економічного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка.*

Рецензент: Єщенко П.С.,

*доктор економічних наук, професор
кафедри економічної теорії Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

Анотація: Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів трансформації фінансово-кредитної системи за умов глобалізації. Обґрунтовано, що сучасні тенденції розвитку світової економіки актуалізують для України проблему забезпечення фінансової стабільності. Визначено інституційні важелі посткризової трансформації фінансово-кредитної системи, що дозволило з'ясувати особливості та суперечності регулювання зазначеної системи й обґрунтувати стратегічні напрями її реформування в Україні.

Ключові слова: фінансова криза, фінансово-кредитна система, глобалізація, фінансова стабільність.

Abstract: In the paper some theoretical and practical aspects of transformation of the financial and credit system under globalization are studied. The actualization of the problem of financial stability in Ukraine by current trends of the global economy is proved. The institutional leverages for post-crisis transformation of the financial and credit system are defined; the characteristics and contradictions of regulation are found out; the strategic directions for reform in Ukraine are proved.

Keywords: financial crisis, financial and credit system, globalization, financial stability.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації відбуваються суттєві трансформаційні зрушення у структурі й особливостях функціонування різних сфер економіки. При цьому значних змін зазнає фінансово-кредитна система, що проявляється, з одного боку, у консолідації та

універсалізації фінансових інститутів, а з іншого – у перерозподілі потоків капіталу з реального виробництва у сферу фінансів та зростанні спекулятивної складової на фінансових ринках. Динамічний розвиток фінансово-кредитної системи, модифікація її функцій в умовах глобалізації, поширення системних ризиків на фоні глобальної нестабільності обумовлюють внесення коректив до цілей та завдань державної регуляторної політики.

Забезпечення стабільного соціального та економічного розвитку в Україні вимагає термінового впровадження структурних реформ, спрямованих на модернізацію вітчизняної економіки, з метою реалізації нових конкурентних переваг, що виникли у результаті активних структурних зрушень світової економічної системи. Вирішити це завдання можливо лише в умовах фінансової стабільності, коли вітчизняна фінансово-кредитна система здатна ефективно виконувати свої функції, забезпечуючи ефективний розподіл ресурсів та нормальний перебіг економічних і фінансових процесів в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років зарубіжні вчені та експерти міжнародних фінансових організацій? (Д. Блейк, П. Мауро, Е. Нер, Ф. Мишкін, М. Моретті, Дж. Стігліц, С. Фішер, М. Фут, Г. Шиназі) та українські вчені (Я. Белінська, В. Міщенко, А. Петрик, Т. Унковська, О. Яременко та ін.) зробили вагомий внесок у дослідження трансформаційних процесів у системі забезпечення фінансової стабільності. Водночас багато аспектів проблеми трансформації фінансово-кредитної системи за умов гло-

балізації потребують подальшого вивчення та наукового аналізу. Недостатньо висвітленими залишаються питання аналітичної оцінки фінансової стабільності, ранньої діагностики ризиків виникнення фінансових криз.

Постановка завдання. Теоретико-методологічний аналіз основних засад трансформації фінансово-кредитної системи України за умов глобалізації є вкрай важливим в умовах динамічного розвитку світової економіки, адже нові потужні хвилі фінансових криз свідчать про неможливість зафіксувати раз і назавжди стан фінансової стабільності в країні. Економічна наука та практика потребують розробки нових методів виявлення системних ризиків з метою запобігання процесам розбалансування фінансово-кредитної системи у посткризовий період. Водночас потрібен системний підхід до аналізу всіх складових фінансово-кредитної системи у їх взаємодії та під впливом зовнішніх чинників, породжених глобалізаційними процесами.

Виклад основного матеріалу. Розвиток глобалізаційних процесів у світовій економіці супроводжується посиленням факторів нестабільності. Особливо чітко це можна спостерігати у фінансово-кредитній системі, яка є надчутливою як до внутрішніх негативних чинників, так і до зовнішніх шоків. Починаючи з 70-х рр. ХХ ст. фінансові кризи спостерігалися у понад 70-ти країнах світу, зокрема у США, Японії, Франції, Іспанії, Австрії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Новій Зеландії, Південній Кореї. Руйнівних наслідків від фінансових криз зазнали країни Латинської Америки (Аргентина, Коста-Ріка, Мексика, Бразилія, Венесуела, Чилі), у країнах Південно-Східної Азії та практично у всіх країнах з перехідною економікою, у тому числі в Україні.

Напередодні фінансової кризи 2007-2009 рр. світова фінансово-кредитна система мала достатні внутрішні резерви, щоб продовжувати поступальний розвиток. Глобалізаційні та інтеграційні процеси сприяли зростанню обсягу фінансових операцій, у тому числі й транскордонних. При цьому фінансові інститути, зокрема банки, активно використовували наявні прогалини у законодавстві та пруденційних нормах задля уникнення ризиків або перекладання їх на дочірні структури, діяльність яких перебувала поза зоною уваги регуляторів. Це призвело до формування на початку ХХІ ст. у світовому

фінансовому середовищі сегменту «тіньової» банківської системи, яка за своїми розмірами дорівнювала офіційній. За таких умов органи регулювання почали втрачати здатність до впровадження адекватних заходів щодо запобігання ланцюга банкрутств у фінансово-кредитній системі [4].

Фінансова криза 2007–2009 рр. мала глобальний характер та завдала світовій економічній системі найзначніших в історії збитків. Задля уникнення колапсу та підтримки платоспроможності фінансових інститутів, державні органи вимушені були вдаватися до надзвичайно витратних антикризових заходів. Катастрофу вдалося відвернути, але втрати глобальної економіки були вражаючими: збитки підприємств та падіння добробуту населення вимірювалися трильйонами доларів, а лави безробітних поповнилися десятками мільйонів осіб. Процес відновлення відбувався надто повільними темпами. Антикризові заходи не давали очікуваного ефекту, а намагання домогосподарств та підприємств реального сектору економіки покращити свій фінансовий стан за допомогою запозичень лише гальмували стабілізаційні процеси.

Аналіз особливостей глобальної фінансової кризи дозволяє зробити такі висновки. По-перше, розвиток фінансово-кредитної системи за умов глобалізації містить істотні внутрішні протиріччя, відбувається циклічно і не має потужного вбудованого механізму саморегулювання, що зумовлює настання фінансових криз. По-друге, збої в роботі фінансово-кредитної системи дестабілізують стан реальної економіки. По-третє, сучасна фінансово-кредитна система потребує трансформаційних змін шляхом відмови від традиційних підходів до регулювання, що переважно базуються на ліберальній моделі позитивного невтручання, та посилення впливу держави.

Під процесом трансформації (від лат. transformation) розуміють перетворення, зміна виду, форми, змісту, властивостей чого-небудь. Процес економічних трансформацій передбачає перетворення, зміни виду, форми, змісту, властивостей одного або декількох елементів економічної системи. У концепції інституційних змін, заснованої на системному підході до дослідження соціально-економічних феноменів, має місце класифікація інституційних трансформацій, що включає зовнішні та

внутрішні фактори. У рамках даної концепції інституційні зміни пов'язують з таким поняттям, як «подія», під яким розуміється поєднання дій зовнішніх або внутрішніх факторів, що призводять до істотної зміни конфігурації системи [3]. Отже, процес трансформації економіки визначається як створення нових стійких і одночасно еластичних інститутів, які мають бути сумісними з вже сформованою системою.

Економічні трансформації є одним із основних елементів розвитку фінансово-кредитної системи, оновлення її структури та внутрішніх властивостей шляхом еволюційного пристосування до нових умов функціонування у динамічній глобальній економічній системі. Сам же процес трансформації в даному випадку може набувати різноманітних форм якісно-кількісної зміни сутності фінансових інститутів. Механізм, форми та характеристики індивідуального трансформаційного процесу окремого фінансового інституту залежатимуть від умов розвитку фінансово-кредитної системи в цілому. Отже, трансформація фінансово-кредитної системи за своєю сутністю є процесом її оновлення, необхідність в якому виникає при появі або наявності певних функціональних протиріч або глибокого застою в її розвитку. Виходячи з природи обумовленості трансформаційних процесів, можна виділити такі основні форми трансформації фінансово-кредитної системи: адаптивну, антикризову та посткризову.

Адаптивна форма трансформації передбачає повільні та поступові зміни у фінансово-кредитній системі або в окремих її ланках. Характерною особливістю є поетапне впровадження реформ і новацій, невисокий темп змін, але, разом з тим, стабільний процес розвитку самої фінансово-кредитної системи. Ця форма трансформації була притаманна фінансово-кредитним системам розвинених країн у період з початку 40-х до кінця 70-х рр. ХХ ст. Завдяки дієвості системи державного регулювання, яка склалася у розвинених країнах у 30-х рр. ХХ ст., проблеми у фінансово-кредитній системі були майже відсутні до кінця 70-х рр. Національні фінансово-кредитні системи протягом цього періоду розвивалися поступово, шляхом впровадження виважених реформ, вдосконалення законодавчої бази з питань банкрутства та ліквідації; зниження ризику банківських операцій шляхом част-

кового обмеження конкуренції; впровадження інституту «кредитора в останній інстанції».

Антикризова форма трансформації здійснюється в умовах різкої та раптової зміни умов функціонування фінансово-кредитної системи або окремих її ланок та пов'язана з необхідністю швидкого реагування на кризову ситуацію. Характерна особливість – дуже високий темп змін, застосування жорстких адміністративних заходів регулювання. У процесі антикризової трансформації фінансово-кредитної системи головною роллю відіграє держава. Незалежно від причин виникнення кризи першим кроком держави має стати забезпечення достатньої ліквідності фінансово-кредитної системи з метою захисту системи платежів. Після цього впроваджуються антикризові трансформаційні заходи, які поділяються на заходи прямого та непрямого впливу. До прямих методів відносяться: надання кредитів рефінансування; зниження норми обов'язкового резервування; регулювання облікової ставки; надання додаткових гарантій уряду за депозитними вкладками; здійснення запозичень. Якщо допоміжні засоби впливання ліквідності обмежені рівнем міжнародних резервів внаслідок високої доларизації економіки, держава вживає адміністративні заходи, наприклад, обмеження в ліквідності депозитів, мораторій на дострокове зняття депозитів, підвищення вимог до капіталізації. Антикризовими заходами непрямого впливу є: реструктуризація податкових зобов'язань; перегляд системи оподаткування банків; викуп прострочених зобов'язань підприємств перед банками; конвертація депозитів державних підприємств у капітал банків.

Посткризова трансформація фінансово-кредитної системи – це сучасна форма трансформаційних змін, які відбуваються в умовах глобалізації з метою остаточного виведення фінансово-кредитної системи із кризового стану, усунення внутрішніх дисбалансів, підвищення стійкості та платоспроможності фінансових інститутів шляхом комплексного реформування інституційних засад регулювання та нагляду. Характерна особливість – помірковано-високий темп змін, широке застосування національними регуляторами міжнародного досвіду. Основною метою посткризової трансформації національних фінансово-кредитних систем є забезпечення фінансової стабільності в

умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів.

Слід зазначити, що завдання забезпечення фінансової стабільності потенційно не сумісно з іншими цілями монетарної політики, насамперед із підтриманням стабільності купівельної спроможності національної валюти. Наприклад, якщо центральний банк з метою стабілізації стану банківської системи збільшує пропозицію ліквідності, це може призвести до прискорення темпів інфляції, що ускладнить досягнення іншої мети – підтримки стабільності купівельної спроможності національних грошей. Тому існує припущення, що підтримка фінансової стабільності має стати основною метою монетарної політики, можливо, на шкоду загальному рівню цін в країні. У посткризових умовах ця мета набуває домінуючого значення. До теперішнього часу вже приблизно 20% центральних банків світу розглядають фінансову стабільність як пріоритетну мету монетарної політики [1, с. 52].

Тенденції збільшення рівня та спектра банківських ризиків унаслідок посилення вразливості національних фінансово-кредитних систем до внутрішніх та зовнішніх негативних чинників вимагають коригування підходів до регулювання та нагляду. Останні кризові процеси, що спостерігаються у світовій фінансово-кредитній системі, вітчизняні та міжнародні експерти пояснюють накопиченням системних ризиків. Так, у науковому дослідженні, присвяченому аналізу методологічних проблем реформування міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду, кредитна криза в США розглядається як один із проявів надмірного накопичення саме системного ризику, що викликана суперечностями між характером фінансових потоків і фрагментарним регулюванням фінансово-кредитної системи [2, с. 79].

Системний ризик визначають як ризик зростання фінансової нестабільності до такого критичного рівня, при якому функціонування фінансово-кредитної системи погіршиться настільки, що буде завдано істотної шкоди економічному зростанню і добробуту населення [6]. Системний ризик, як правило, виникає в одній ланці фінансово-кредитної системи та поширюється на інші її сектори, викликаючи ефект «доміно». Відповідно до напрямів поширення системного ризику можна виділити такі інструменти оцінки стійкості фінансово-кредитної системи до

внутрішніх та зовнішніх негативних загроз: 1) виявлення «слабких місць» та визначення джерел ризику; 2) дослідження каналів трансмісійного монетарного механізму з метою визначення найвірогідніших напрямів поширення системного ризику; 3) кількісна оцінка ризику та прогнозування його можливих наслідків; 4) розробка заходів щодо зміцнення фінансово-кредитної системи.

Основними ризиками для фінансової стабільності, пов'язаними з неспроможністю країни-імпортера капіталу абсорбувати його надлишковий приплив, є макроекономічні ризики, ризик фінансової дестабілізації, ризик відпливу капіталу та ризик втрати контролю над монетарною політикою. Вплив потоків капіталу на інфляцію та реальний ефективний обмінний курс через показники монетарного сектору визначається головним чином режимом обмінного курсу та схильністю центрального банку до акумуляції міжнародних резервів. В умовах обмеженої гнучкості курсу національної валюти приплив капіталу може прискорити зростання обсягу банківських кредитів (або призвести до втрати центральним банком контролю над динамікою монетарних агрегатів) та, відповідно, позначитися на посиленні інфляційного тиску на внутрішньому ринку (передусім в контексті цін на активи), що є ознакою порушення фінансової стабільності. Отже, в економіках, де переважає фінансування через фінансові ринки, рівень системного ризику буде зумовлений загальним рухом фінансового ринку чи його сегментів та не буде пов'язаний із конкретними активами. В економіках, де переважає банківське фінансування (зокрема в Україні), реалізація системного ризику матиме наслідком його передачу об'єктам, які не були до того носіями певного індивідуального ризику. Одночасно цей тип фінансування розширює можливості з оперативного регулювання фінансово-кредитної системи.

Сьогодні вчені та практики продовжують дискусію про роль центральних банків та інших державних інститутів у забезпеченні фінансової стабільності. Деякі вчені виступають за включення питання фінансової стабільності до сфери монетарної політики та пропонують центральному банку активніше використовувати інструменти монетарної політики для підтримки фінансової стабільності та запобігання виникнення «бульбашок» на

фінансовому ринку [5]. Відповідно до іншої точки зору, з метою підтримки фінансової стабільності доцільно використовувати інструменти фіскальної політики (податкові пільги, ставки податків тощо) [7]. Отже, забезпечення фінансової стабільності має передбачати комплекс заходів посткризової трансформації фінансово-кредитної системи, що реалізуються урядом, центральним банком, органами нагляду за фінансовими інститутами і ринками, іншими уповноваженими органами управління та безпосередньо учасниками фінансово-кредитної системи.

В рамках посткризової трансформації фінансово-кредитної системи України з метою підвищення рівня якості послуг фінансово-кредитних інститутів та посилення їх ролі в інвестиційному процесі доцільно реалізувати наступні заходи нормативно-правового, організаційно-методологічного та інформаційного характеру:

1) у банківській сфері: здійснення емісії грошей виключно через кредитну діяльність банківської системи як незалежної, самодостатньої структури; реформування системи валютного регулювання з метою забезпечення вільного руху капіталу у формі прямих інвестицій та нівелювання негативного впливу притоку короткострокового спекулятивного капіталу в Україну; удосконалення режиму доступу банків з іноземним капіталом до вітчизняного ринку банківських послуг з метою ефективного використання їхнього інвестиційного потенціалу та з урахуванням динаміки зростання конкурентоспроможності національного банківського капіталу; посилення ролі держави як суб'єкта кредитних відносин шляхом підвищення капіталізації державних банків; нормативне врегулювання процедур злиття та приєднання банків; удосконалення механізму рефінансування комерційних банків з метою запобігання можливій кризі ліквідності в умовах антиінфляційної політики обмеження грошової пропозиції; запровадження стабілізаційних кредитів типу «stand by» з метою оперативної підтримки ліквідності банків; впровадження принципів та рекомендацій Базеля II в Україні та визначення оптимальних строків реформування банківської системи за стандартами Базеля III; впровадження нової ефективної системи управління ризиками банків; створення механізму забезпечення платоспроможності банків, включаючи систему гарантування вкладів; розширення транскордонного

співробітництва органів банківського нагляду; підвищення прозорості діяльності банківської системи;

2) у сфері страхування: підвищення вимог до капіталізації страхових компаній; встановлення нових нормативів платоспроможності страховиків на основі оцінки ризиків та якості активів (Solvency II); запровадження нового порядку дистанційного розкриття інформації страховиками перед регулятором на основі пруденційного нагляду; скорочення неефективних видів обов'язкового страхування; запровадження стимулюючої податкової політики для розвитку особистого страхування, довгострокового страхування життя, зокрема інвестиційного; активізація участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення та обов'язкового медичного страхування; забезпечення формування інвестиційних інструментів для розміщення довгострокових страхових резервів; створення претензійної бази даних з метою виявлення недобросовісних страхувальників; удосконалення моніторингу діяльності страховиків на основі оцінки ризиків та якості активів; посилення контролю за дотриманням страховиками вимог щодо забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів, статутного капіталу та осіб, що володіють значною часткою капіталу; створення системи гарантування прав страхувальників у випадку банкрутства або неплатоспроможності страхових компаній зі страхування життя шляхом прийняття проекту Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя»; встановлення вимог до системи управління, розкриття інформації страховиками та аудиторських висновків; посилення ролі та відповідальності актуаріїв.

3) у сфері кредитної кооперації: формування механізму підтримки ліквідності кредитних спілок; запровадження державної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок; створення умов для забезпечення фінансової стабільності та стійкості кредитних спілок; впровадження системи оперативного моніторингу діяльності кредитних спілок; створення загальнодоступної для споживачів інформаційної бази про основні показники діяльності кредитної установи; вдосконалення ведення персоналізованого обліку членів кредитних спілок; встановлення нових вимог до системи управління кредитною спілкою; посилення ролі асоц-

іацій кредитних спілок в регулюванні їх діяльності; посилення відповідальності органів управління кредитних спілок за порушення прав споживачів;

4) у сфері недержавного пенсійного забезпечення: формування сприятливих умов для ефективного функціонування накопичувальної пенсійної системи шляхом забезпечення її потреб у високоякісних об'єктах інвестування; контроль за дотриманням належного рівня власного капіталу адміністраторів недержавних пенсійних фондів; встановлення чітких вимог щодо якості активів недержавних пенсійних фондів та їх диверсифікації; контроль за дотриманням правильності розрахунку чистої вартості активів недержавних пенсійних фондів.

Реалізація вказаних заходів має зберегти та зміцнити фінансово-кредитну систему України, а також створити сприятливе підґрунтя для активізації інвестиційної активності банків та небанківських фінансово-кредитних інститутів з метою модернізації вітчизняної економіки.

Висновки. Основою сучасних трансформаційних змін національної фінансово-кредитної системи є остаточне її виведен-

ня із кризового стану, оптимізація інституційно-організаційної структури, створення системи забезпечення фінансової стабільності шляхом впровадження комплексних реформ. Метою трансформації фінансово-кредитної системи України за умов глобалізації має стати нова модель регулюючої інфраструктури, спрямована на забезпечення фінансової стабільності. Цей процес має відбуватися на основі синхронного розвитку усіх ланок фінансово-кредитної системи з одночасним зменшенням спекулятивної складової фінансового ринку. З метою підвищення ефективності фінансово-кредитної системи та забезпечення її позитивного впливу на розвиток вітчизняної економіки необхідно: зорієнтувати стратегію трансформації фінансово-кредитної системи на забезпечення модернізації реального сектору економіки; реформувати інституційні засади регулювання та нагляду; вдосконалити нормативно-правове забезпечення функціонування фінансового ринку; підвищити фінансову стійкість та ліквідність фінансово-кредитних інститутів; запровадити гнучкий та ефективний механізм мобілізації та розміщення інвестиційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрюшин С.А. Центральные банки в мировой экономике: уч. пособие / С.А. Андрюшин, В.В. Кузнецова. – М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2012. – 320 с.
2. Буковинський? С.А. Уроки глобальної? фінансової? кризи: методологічні проблеми реформування міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду / С.А. Буковинський?, Т.Є. Унковська, О.Л. Яременко // Економічна теорія. – 2011. – №1. – С. 79–89.
3. Постсоветский институционализм: монография / Под. ред. Р.М. Нуреева, В.В. Дементьева. – Донецк: Каштан, 2005. – 480 с.
4. Blanchard O. Initial Lessons of the Crisis [Electronic resource] / O. Blanchard, J. Caruana, R. Moghadam // International Monetary Fund. – Feb., 2009. – Access mode: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2009/020609.pdf>.
5. Borio C. Asset prices, financial and monetary stability: exploring the nexus / C. Borio, P. Lowe // BIS Working Papers. – June, 2002. – №114.
6. Grande M. Lost in complexity: systemic risk as an insuperable challenge? / Grande M. // Organising Financial Market Supervision, Annual Conference of the Post-Graduate Programme. – Dornburg/Jena, 16 June 2011.
7. Ulbrich J. Fiscal Limits, Financial Stability and Monetary Policy / J. Ulbrich // Chief economists' workshop, Bank of England. – May 2013. – 17 p.